

Den Trønderske avdeling Johan Helberg

Mitt innlegg er i to deler, først skal jeg presentere hvordan Fortidminneforeningen arbeider med kulturmiljø og kulturminner, med vekt på Trøndelag. deretter gi noen innspill til handlingsprogrammet.

Fortidsminneforeningen ble etablert i 1844 og Den trønderske avdeling i 1849 (forøvrig 22 år før neste avdeling, som var den Bergenske). Fra først av var de FMF som var kulturvernet i Norge, i 1912 ble foreningens generalsekretær utnevnt til Riksantikvar. Vi har opp gjennom årene likevel stått i en særstilling, fordi vi har eid rundt 40 nasjonalt verdifulle eiendommer, mellom annet 8 stavkirker med Borgund og Urnes som de mest kjente. Her i Trøndelag eier vi middelalderkirkene Hustad, Sakshaug og Logtun, klosterruinene på Rein, Tautra og Munkeby, Steinvikholm slott, bygårdene Rasmusgården og Per Amundsagården på Røros, Olavsstøtten på Stiklestad samt et steinfjøs på Rødsta prestegård (bare for å nevne det, Den trønderske er avdelingen med flest eiendommer).

Ved siden av å bevare kulturminner ved å eie dem, har vi alltid vært en interesseorganisasjon for bygningsvern.

De senere 10 – 15 årene har organisasjonen vår og arbeidet vårt endret og utviklet seg i seg i meget stor grad. Vi var en samling av dels svært kompetente fagmennesker og dels svært engasjerte personer med tilknytning til en eller flere av våre eiendommer, og alle arbeidet frivillig. Samfunnsutviklingen har gjort at dette måtte endres. Vår hovedadministrasjon har vokst fra to ansatte for 30 år siden til 22 i dag, hvorav to er plassert i hhv Hordaland og Trøndelag. Vi har i flere tiår vært organisert i fylkeslag, men får nå flere og flere lokallag innen hvert fylke.

Hvert fylke sender et forholdsmessig antall delegater til et årlig representantskapsmøte som velger et hovedstyre, men som også vedtar de styringsdokumenter som Hovedadministrasjonen arbeider etter. Det har stått sentralt å profesjonalisere organisasjonen. Det gjelder selvfølgelig politisk arbeid, bredt rettet informasjonsarbeid samt drift av medlemsorganisasjonen. Men det har vært lagt stor vekt på eiendomsdrift og på formidling, som nå er en egen avdeling i Hovedadministrasjonen.

Våre eiendommer gjør at vi er å anse som et av landets store friluftsmuseer (og ikke bare i utstrekning).Eieendoms og museumsavdelingen sørger for at formidlingen ved våre eiendommer skjer på en mest mulig profesjonell måte, og at kunnskapen som tilbys de besøkende ligger på et høyt nivå. Det legges stor vekt på at det store antall besøkende ikke skal skade eiendommene, samtidig som opplevelsen skal bli best mulig. Vi har derfor bygd flere besøkssentre, og flere kommer. Besøkssenter på Steinvikholmen er ett av disse.

Tilsvarende sørger avdelingen for at eiendommene blir best mulig ivaretatt fysisk. Det arbeides heller ikke med de rundt 40 nasjonalt verdi fulle eiendommene, flere andre prosjekter i gang:

Prosjektet Husbruk har som motto Redde, restaurere, reaktivere. Ideen er å kjøpe forfalne hus, sette dem i stand og selge dem videre med fortjeneste, som settes inn i nye kjøp. Grunnkapitalen utgjøres av en gave på 20 millioner fra Stiftelsen Uni. Prosjektet er relativt nytt, men Den trønderske avdeling har tidligere gjort noe lignende med villa Kvernbakken.

Prosjekt Håndlag er et opplæringsprogram for unge håndverkere som vil lære tradisjonshåndverk. Det skjer ved kurs som arrangeres flere ganger gjennom året, og det deles ut fire stipender på 25.000 årlig. En beslektet ordning vi har er håndverkerlista, som består av selvstendige tradisjonshåndverkere over hele landet.

Hovedadministrasjonen kjører også andre prosjekter, som Lys i gamle hus, som dere har fått høre om før i dag, og Tjæreprosjektet, som skal bøte på mangelen på tjære ved å kartlegge og stimulere kompetanse på milebrenning, og er involvert i flere samarbeidsprosjekter. Jeg nevner her Murbyen Oslo, som er et bygningsvern senter rettet mot murbygninger i hele landet,

Foreningen har de senere år også ervervet flere eiendommer som vi benytter til næringsvirksomhet, gjerne reiselivsrettet. Eksempler er Lillingstonheimen i Sogn og Fjordane, Garnisjonspsykehuset i Stavern og gamlebanken i Lærdal. Husmannsplassen Karusbakken i Vågå er ervervet for å bli kurssted. Her i Trøndelag har vi lenge utleie i eiendommene Rasmusgården og Per Amunsagården på Røros, Oslo og Akerhus avdeling har drevet utleie av lokaler på Vøyenvollen gård, sentralt i byen.

Foeningen utgir flere publikasjoner. Årboken er et vitensk apelig tidsskrift på nivå 1. Magasinet Fortidsvern utgis fire ganger i året. Jevnlig kommer enkelthefter med råd om håndverksteknikker og materialer, mye slik informasjon skjer nå i stedet digitalt.

Man kan si at vi har sentralisert eiendoms- og museumsdriften. Til gjengjeld har vi desentralisert foreningsdriften ved satsingen på lokallag. Lokallagene kjenner sine lokalssamfunn og vet hva som skjer. Lokalt kulturminnevern må ha lokalt engasjement. Siste eksempel i Trøndelag er striden rundt samfunnshuset i Namsos, som har ført til opprettelsen av Namdal lokallag. Trøndelag har 10 lokallag (vi leder der også).

Som sagt har vi alltid vært en interesseorganisasjon. På alle forvaltningsnivåer er vi høringsinstans og har god kompetanse på det offentlige forvaltningapparatet. Vi snakker også gjerne om at vi driver verneaktivisme. Vi ikke bare uttaler oss om det vi får oss forelagt fra offentlig forvaltning, men opptrer på selvstendig grunnlag som en del av sivilsamfunnet. Rekkene av vernekamper vi har bak oss er lang. Et av våre verktøynå er Rødlista. Her fører vi opp bygninger og kulturmiljøer som vi mener er særlig utsatt for å destrueres, forfalle eller forringes av krefter som ikke tenker kulturvern. Her i Trøndelag har vi for tiden stående på Rødlista Trehusmiljøet Grensen i Trondheim, Trehusmiljøet i Gamle Stjørdal, Herregårdslandskapet på Lade i Trondheim, Samfunnshuset i Namsos og sist men ikke minst, Jugenddrøninga, Elgesetergt 30B i Trondheim. Rødlista har ingen juridisk kraft på linje med fredning eller byantikvarenes listeføringer, men er ment å løfte frem i

offentligheten spesielt verdifulle men truede bygg og kulturmiljøer. Virkemidlene er offentlig debatt og medieoppmerksomhet, og, dersom vi finner det hensiktsmessig i det enkelte tilfelle, å gjøre livet litt surt for de kreftene som truer kulturminnet.

Så over til Trøndelag fylkeskommunes handlingsprogram for vern av kulturminner.

Tema Overordna mål I 2030 engasjerer trønderne seg i et mangfold av godt bevarte kulturmiljø.

Tiltak 1 Kulturarven og sosial bærekraft.

Her fokuseres det på den helt sentrale begrunnelse for kulturvern, at bygging av identitet gir trygge og gode samfunnsborgere, videre kobles dette til opplevelse gjennom friluftsliv. Folkehelse vektlegges, og seksjon idrett og friluftsliv gis et hovedansvar sammen med seksjon kulturminner. Dette er utmerket, å få flest mulige til å bli oppmerksom på kulturmiljøer er en av de beste metoder for å verne disse. Men når man leser beskrivelsen, sitter man igjen med et inntrykk at tiltaket vil konsentrere seg om kulturmiljøer og friluftsliv i skog og mark. Men mange kulturmiljøer ligger i urbane områder, det er store befolkningsgrupper som bor der og det er like bra for folkehelsen med turer i urbane områder. Vi ber følgelig om at beskrivelsen formuleres slik at urbane kulturmiljøer tydelig omfattes.

Tema Regionale verdier og kunnskapsformidling i 2030 har vi god oversikt over kulturmiljø, kulturlandskap og fartøy med regional verneverdi.

Tiltak Lage infoark for utvalgte kulturmiljø.

FMF er klar over at dette er et nasjonalt mål, formulert som en konsekvens av riksrevisjonens kritikk av manglende målbarhet av offentlig innsats. FMF er likevel betenkt over at en gradering av noen kulturmiljø som regionalt betydningsfulle kan ha den effekten at kulturmiljøer som ikke står på listen blir oppfattet som mindre viktige og at verneargumenter kan bli møtt med motargumentet «nei, dette kulturmiljøet er ikke vurdert til å ha regional verdi». Et mulig mottiltak er at det sies uttrykkelig i plandokumentet at kulturmiljøer som ikke er listet opp, kan være like verdifulle.

Tema Opplevelsesnæringer og tema Kulturmiljø, fellesskap, demokrati

Fortidsminneforeningens eiendom Steinvikholmen er et av de helt sentrale steder i Norgeshistorien og bærer av historie som faller under de temaer handlingsprogrammet nevner. Steinvikholmen er dessverre langt mindre kjent enn stedet fortjener. Samtidig har den som besøksmål pr. i dag store mangler. FMF ønsker å satse både på å bygge et besøkssenter, utvikle et omfattende formidlingstilbud, og etablere næringsvirksomhet basert på besøkssenteret og selve slottet. Fylkeskommunen vil om kort tid bli innbudt til å delfinansiere et parallelloppdrag til tre arkitektkontor, som en start på etableringen av besøkssenteret. Steinvikholmen bør nevnes som et tiltak og Fortidsminneforeningen som en samarbeidspartner både under temaet opplevelsesnæringer og under temaet Kulturmiljø, fellesskap, demokrati.

Tema Håndverk og materialproduksjon med to hovedmål; etablering av bygningsvernentre og god rekruttering av tradisjonshåndverkere.

Tiltak Prosjekt med mål å etablere regionale bygningsvernentre

Stortingsmelding 16 2019 – 20 «Nye mål i kulturmiljøpolitikken» gir bakgrunnen for satsingen på slike sentre. Meldingen omorganiserer det offentlige kulturvernet på flere vis, kort kan man si at oppgaver overføres fra riksantikvaren til fylkeskommunene uten at disse får større ressurser, og at kommunene blir pålagt flere oppgaver uten at de har nødvendig fagkompetanse samtidig som muligheten for hjelp fra fylkeskommunene er redusert. Meldingen er klar over det vakuum som

oppstår i feltet mellom fylkeskommune og kommune, og peker på nødvendigheten av å opprette det den omtaler som «kunnskapsentre for kulturmiljø og bygningsvern.»

Bygningsvernsentrenes betydning for hvor mye konkret bygningsvern som blir utført vil bare øke

I handlingsprogrammets beskrivelse av tiltaket sies det bare at man gjennom dialog med interesserte skal utvikle en modell. Men bygningsvernssentre er allerede etablert eller under etablering. Det synes også allerede klart at bygningsvernssentrene vil ha sin hovedfinansiering i honorar for utført arbeid, enten det er for det offentlige eller private, men at det trengs en liten grunnstøtte for å sikre eksistensen. En slik støtteorning bør nevnes som et tiltak.

Selv om hverken Trøndelagsmodellen eller de forskjellige bygningsvernssentrenes forretningsmodell er fastlagt ennå, burde det likevel alt nå være mulig å omtale bygningsvernssentrenes rolle under flere av temaene og tiltakene i handlingsprogrammet. Dette gjelder de følgende:

Tema By og stedsutvikling

Tiltak 1 Kommunenes kulturmiljøplaner

Bygningsvernssentrene sitter med mye av den fagkompetanse og/eller kapasitet kommunene mangler i sitt arbeid med kulturmiljøplaner. Både økonomisk og organisasjonmessig kan det være gunstig for en kommune å engasjere et bygningsvernssenter. Bygningsvernssentrene bør oppføres som både tiltak og samarbeidspartnere

Tiltak 2 Samarbeidsprosjekt skole-arbeidsliv.

Både kursvirksomheten og det håndverksarbeid som utføres av bygningsvernssentrene er godt egnet for samarbeid med skoleverket. Bygningsvernssentrene bør oppføres både i beskrivelsen og som samarbeidspartner.

Tiltak 3 Byggeskikkveileder og eksempelsamling Fagkompetanse er tilgjengelig på markedet, fylkeskommunen kan kjøpe den gjennom et bygningsvernssenter. Å engasjere kompetanse gjennom et bygningsvernssenter vil både i seg selv og som eksempel bidra til å sikre bygningsvernssentrenes eksistens. Dette bør oppføres som tiltak.

Tema Klima

Både bygningsvernssentrenes tilstedeværelse som samfunnsaktører og deres arbeid opp mot særlig privates byggevirksomhet, vil være en betydelig påvirkningfaktor for å få huseiere og andre til å velge renovering og gjenbruk i stedet for nybygg og nye materialer. Etablering av bygningsvernssentre bør oppføres som eget tiltak.